

УДК 37.011.31:378 (092)

АЛЬОНА ГОНЧАРУК
(Київ)

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОФЕСІОНАЛІЗМ УЧИТЕЛЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ О. Г. МОРОЗА

Розглянуто погляди досвідченого педагога О. Г. Мороза на педагогічний професіоналізм, розкрито взаємозв'язок педагогічної технології та педагогічної техніки у становленні вчителя-професіонала.

Ключові слова: педагогічний професіоналізм, педагогічна технологія, педагогічна техніка.

«Вчитель – найбільш благородна професія у світі. Бо від нас, педагогів, залежить духовне здоров'я людства. А це безцінне багатство!» [1, с. 3]. Учитель – духовний продовжувач святої справи батьків, але в його діяльності має поєднуватися не лише інтереси сім'ї, а й суспільства. Загалом ні батьки, ні дитина не мають змоги обирати для себе вчителя, а лише потай плекають надію на зустріч із найкращим. Тож навіть учитель, який «нещодавно закінчив педагогічний навчальний

заклад і вершини майстерності ще десь далеко попереду, вже з перших кроків не має права посягти у серцях вихованців та їх батьків зерна розчарування» [1, с. 3]. Різноманітні грані педагогічного професіоналізму учителя розкриваються в творчій спадщині вітчизняного науковця Олексія Григоровича Мороза, педагогічний досвід якого має значне теоретичне та практичне значення.

Проблему педагогічного професіоналізму висвітлювали В. М. Гриньова, Є. К. Іванова, І. Ф. Ісаєв, М. В. Кухарєв, В. Г. Кучерявець, М. О. Лазарєв, А. К. Маркова, О. М. Пехота, С. О. Сисоева, В. О. Сластьонін, Г. В. Троцько та ін. Вони розглядають поняття педагогічного професіоналізму як одну з основних характеристик якості педагогічної праці, так і стратегією педагогічної освіти. Педагогічний професіоналізм у ракурсі праксеологічного підходу, а саме всебічного аналізу майбутньої педагогічної діяльності та цілеспрямованого розроблення засобів її вдосконалення для подальшого підвищення продуктивності та оволодіння педагогічною майстерністю, досліджується В. П. Безпальком, В. І. Бондарем, М. М. Левіною, В. О. Сластьоніним, О. М. Пехотою, Н. Е. Щурковою та ін. Фундаментальні дослідження особистості та професійної діяльності вчителя, проведені науковими школами І. А. Зязюна, О. Г. Мороза, В. О. Сластьоніна, Л. Ф. Спірина, утворюють ідею особистісного потенціалу педагога в єдності з професійно-ціннісними орієнтаціями вчителя.

За періодизацією розвитку професіоналізму, розробленої А. К. Марковою, найвищий десятий рівень розвитку – професіонал – об'єднує всі позитивні досягнення професійного розвитку: ерудиції, майстерності, творчості, гуманістичного світогляду, саморозвитку, дослідницьких підходів, високого рівня мотивації, що спирається на розвинене педагогічне мислення, рефлексію, інтуїцію, особистісно значущі професійні цінності і смисли. Н. В. Гузій зазначає, що педагогічний професіоналізм передбачає кваліфіковане оволодіння учителем досконалими педагогічними діями на основі засвоєних алгоритмізованих раціональних технологій та відпрацьованої педагогічної техніки [2, с. 82].

Метою статті є нове осмислення педагогічного професіоналізму та його складових у творчій спадщині Олексія Григоровича Мороза.

Педагогічний професіоналізм та педагогічна майстерність говорять про найвищий рівень професійного розвитку педагога. О. Г. Мороз зазначає, що це досконале, творче виконання вчителем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості кожного учня, забезпечення високого рівня інтелектуального розвитку, виховання кращих моральних якостей, духовного збагачення школярів [1, с. 4].

Олексій Григорович стверджує, що педагогічна майстерність не пов'язується з особливим даром, хоча любові до дітей не навчишся. Доказом цієї точки зору вчений наводив слова А. С. Макаренка: «Майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом, що вимагає таланту, але це спеціальність, якої треба навчитись» [3, с. 246].

Складовими педагогічного професіоналізму є педагогічна техніка і технологія. Термін «педагогічна технологія» вживається стосовно розв'язання проблем планування та організації навчального процесу, термін же «педагогічна техніка» відображає виключно суб'єктивні фактори навчально-виховного процесу [1, с. 5]. Без педагогічної техніки немає сенсу в педагогічній технології; без педагогічної технології неважливою стає педагогічна техніка; рівень володіння педагогічною технологією зумовлює рівень професіоналізму вчителя [4, с. 3-7].

Учений розглядає педагогічну техніку як сукупність раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки вчителя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з окремим учнем чи

всім класним колективом відповідно до поставленої мети виховання та конкретних об'єктивних і суб'єктивних передумов.

Складовими педагогічної техніки О. Г. Мороз називає такі компоненти.

Уміння в галузі культури мовлення. Кожен молодий учитель повинен пам'ятати, що голос зі всіма його властивостями є головним інструментом діяльності педагога. Він – важлива об'єднуюча ланка між учителем та його вихованцями. Тому потрібно, щоб слово педагога, як основна його зброя, було вправним, влучним, дотепним, щоб учитель уміло ним користувався. О. Г. Мороз виділяє декілька порад, а саме: голос повинен бути позбавлений природних вад; має бути чітким, виразним, спрямованим на аудиторію; в голосі педагога мають звучати впевненість і мажорність, що робить його мовлення переконливим та сприяє виникненню позитивних емоцій у вихованців; учитель повинен володіти вмінням змінювати тональність свого голосу залежно від розв'язуваних навчально-виховних завдань та індивідуальних особливостей школярів. Слід пам'ятати, що висока техніка мовлення вчителя – найкраща школа формування мовної культури учнів.

Володіння мімікою, пантомімою і жестами. Нерідко вираз обличчя й погляд впливають на учнів сильніше, ніж слова. Жести й міміка, підвищуючи емоційну значущість інформації, сприяють кращому її засвоєнню. Жести вчителя мусять бути органічними і стриманими, доцільними. Для того, щоб спілкування було активним, слід дбати, щоб поза була відкритою, не схрещувати рук, стояти обличчям до класу, витримувати дистанцію, яка створює ефект довіри. Доцільно рухатися вперед і назад по класу, а не в сторони. Крок уперед підсилює значущість повідомлення, допомагає зосередити увагу аудиторії. Відступаючи назад, промовець начебто дає можливість слухачам перепочити.

Уміння вчителя одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом. Педагог повинен одягатися елегантно, з урахуванням вимог моди, не доводячи компоненти зовнішнього вигляду до крайнощів. Зовнішність вчителя має виконувати в першу чергу професійну функцію – допомагати у вихованні учнів.

Уміння і навички спілкування з оточуючими, насамперед з учнями. Поява вчителя у класі має важливе значення для ефективності та продуктивності навчального процесу, адже відразу настроює учнів на активну роботу, або ж навпаки. Також молоді вчителі стикаються з психологічними бар'єрами у роботі з учнями. О. Г. Мороз виділяє причини таких труднощів, а саме: страх перед аудиторією, що призводить до гальмування творчого мислення; не сформованість умінь та навичок перерозподілу уваги; невміння включатися в педагогічне спілкування з усіма вихованцями; зосередженість лише на виконанні інформаційних функцій; боязнь допуститися помилок; недостатні вміння і навички в галузі педагогічної техніки; попередній невдалий досвід спілкування з учнями конкретного класу та інші. Олексій Григорович зауважує, що позбутися названих причин психолого-педагогічних утруднень можна лише завдяки цілеспрямованій наполегливій роботі над собою, почати яку пропонує з вправ соціально-психологічно аутотренінгу, що допомагає настроїтися та набути впевненості й сміливості.

Дотримання оптимального темпу і ритму в навчальній роботі. Для ефективного й продуктивного темпу уроку необхідний відповідний початок, учителю потрібно налаштувати учнів на правильний темп роботи. О. Г. Мороз зазначає, що на початку уроку важливим є не лише зовнішня підготовка учнів до нього, а й внутрішня зібраність: активізація уваги, викликаний інтерес до тієї чи іншої теми. Погоджуючись з В. Ф. Шаталовим, що називає подібні педагогічні прийоми процесом «включення думки» [5, с. 26], пояснює, що розпочати урок необхідно з напруження думки, адже напружуватися значно важче, ніж розслабитися, тому перші

«розслаблені» хвилини можуть вибити з ділового ритму не тільки окремих учнів, а й увесь клас на 45 хвилин.

Володіння основами психотехніки: розуміння педагогом власного психічного стану, вміння керувати собою; здатність до бачення «внутрішнього» стану вихованців і адекватного впливу на них. Педагогічна діяльність багата на безліч непередбачених ситуацій, що можуть породжувати як комічні, так і трагічні наслідки. Тут вже все в руках вчителя, його мудрості, кмітливості й дотепності, вмінні «згладжувати гострі кути» та вчасно наголошувати на основах моралі. У книзі О. Г. Мороза та В. Л. Омелянєнка «Перші кроки до майстерності» автори наводять приклади яскравих випадків із практики та кмітливих рішень молодих учителів. Адже наймовірно важливо стримати власну першу емоційну реакцію та знайти мудре та конструктивне рішення, до чого й закликають молодих колег досвідчені педагоги.

Педагогічна технологія, за О. Г. Морозом, – це система знань, необхідних учителю для розв'язання стратегічних, тактичних, а також процедурних завдань під час організації навчально-виховного процесу. При цьому під такою організацією розуміється система взаємодії учителя з учнями, способи добору та впорядкування навчального матеріалу згідно з вимогами теорії пізнання.

О. Г. Мороз розглядає перші кроки до оволодіння педагогічною технологією. Насамперед необхідно пам'ятати, що готуватися до уроку потрібно не лише перші роки педагогічної практики, а й протягом всього життя, тоді вихованці завжди будуть зацікавлені, захоплені вашою ерудицією, глибоким знанням матеріалу та високою майстерністю у керівництві навчальною діяльністю. «Готуватися до уроку все життя ... Це є одним із опорних каменів того підмурка, на якому виростає духовна споруда педагогічної майстерності» [1, с. 45]. Кожен молодий педагог повинен поступово, цілеспрямовано, наполегливо поповнювати знання, духовно збагачуватися, що дасть змогу напередодні конкретного заняття відібрати потрібне для висвітлення певної теми з урахуванням вікових особливостей, інших суб'єктивних та об'єктивних факторів. Початковим етапом творчості вчителя, за О. Г. Морозом, є попереднє проектування навчально-виховного процесу. Проблема розробки педагогічних технологій є надзвичайно складною. Незважаючи на існування багатьох вже розроблених педагогічних технологій, молодому вчителю все ж часто доводиться починати свою діяльність із створення власної технології навчання, що завершується складанням конспектів уроків. Слід пам'ятати, що зосередження лише на розкритті змісту теми та доборі завдань для учнів є недостатньою. Як зазначає Олексій Григорович, використання такого конспекту може привести вчителя на шлях примітивної, авторитарної педагогіки. Не варто лишати поза увагою не менш важливі компоненти навчально-виховного процесу: систематизацію навчального матеріалу відповідно до психологічних закономірностей сприйняття і засвоєння інформації, організація взаємодії між учителем і учнями у ході навчальної роботи. Педагогу необхідно постійно знаходити творчі підходи до розкриття кожної окремої теми та до взаємодії з кожною особистістю чи колективом. Розвиток творчої активності особистості молодого вчителя має визначне значення у формуванні його педагогічної майстерності, реалізації мотиваційно-ціннісних очікувань [6, с. 39]. Надзвичайно важливою педагогічною проблемою, від розв'язання якої залежить ефективність усієї подальшої роботи вчителя, є чітке встановлення цілей та мети того чи іншого виду навчально-виховного процесу. О. Г. Мороз визначає глобальну ціль (модель особистості випускника), стратегічну (мета кожного етапу навчання), тактичну (мета кожного циклу навчання) та процедурну (мета виконання операцій і дій на кожному етапі певного циклу), що в свою чергу контролюються за допомогою суспільно-підсумкової атестації, підсум-

кової діагностики в кінці кожного циклу навчання або року, оперативного контролю формування знань, умінь і навичок на кожному етапі того чи іншого циклу навчання (див. рис. 1).

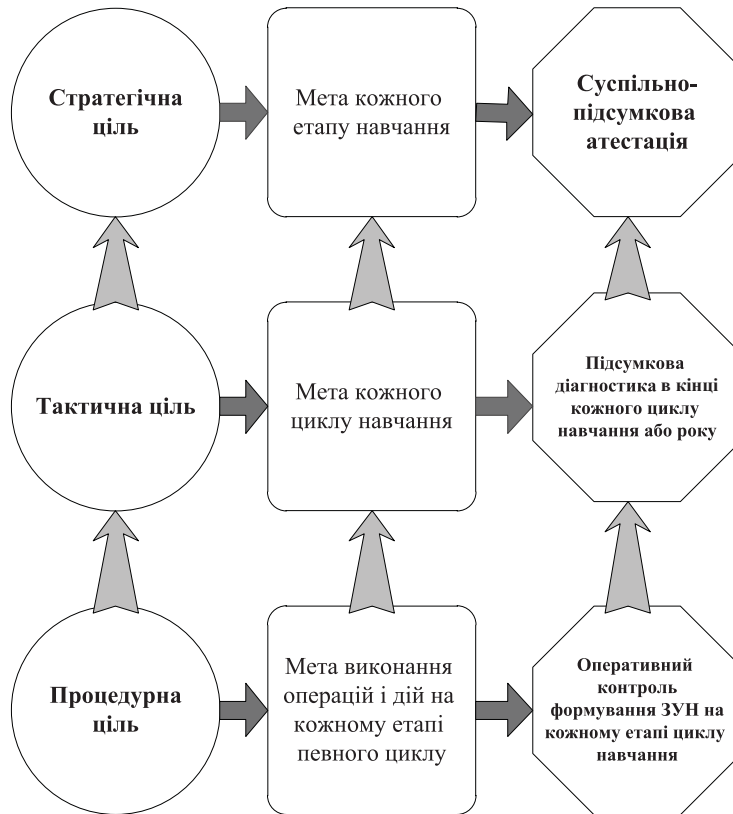

Рис. 1. Модель особистості випускника

Мотиваційний етап має надзвичайно важливе значення для успіху всієї подальшої навчальної діяльності. Головним є якнайповніша актуалізація проблем, пов'язаних із засвоєнням певного фрагменту знань. Проблемне навчання О. Г. Мороз вважає найефективнішим, адже навіть незначна проблемна ситуація спонукає учнів до активного мислення, викликає пізнавальний інтерес. Засвоєння знань загального та абстрактного характеру повинно випереджати ознайомлення з більш частковими та конкретними знаннями. Робота школярів організується так, щоб кожен мав змогу в індивідуальному темпі підійти до розуміння суті, при цьому діяльність кожного вихованця здійснюється на максимальному для нього рівні труднощів. На етапі формування умінь та навичок враховуються індивідуальні особливості учнів. Навчальний процес організується як формування у вихованців умінь та навичок власної діяльності із засвоєння того чи іншого навчального предмета. Учні залучаються до визначення мети і плану своєї подальшої діяльності, розподілу завдань у групі, самоконтролю та самоаналізу. Передбачається рольова участь вихованців, при цьому вони наділяються постійними та тимчасовими ролями. Також варто пам'ятати застосування гри. Вона може сприяти певному розумовому відпочинку школярів та позитивно впливати на розвиток уваги, кмітливості та ін. На контрольно-узагальнюючому етапі варто дотримуватись

таких вимог: здійснення всеохоплюючого узагальнення матеріалу, залучення до такого узагальнення кожного учня класу, здійснення колективного підсумкового контролю і оцінки рівня знань, умінь та навичок школярів. Для всебічного розвитку особистості учня важливою є самостійна творча робота, коли вихованець сам здійснює пошук теми наступної навчальної діяльності, сам її планує, виконує, аналізує та реалізує заходи щодо виправлення допущених недоліків. Варто мати на увазі, що ефективність навчально-виховного процесу також залежить від організаційної складової. Вчителю необхідно вчасно давати учням можливість перепочити, домашнє завдання не повинно ставати для дітей рутинною та не має перевищувати за обсягом пройдений матеріал у класі, вдома учні мають лише закрити вже пройдений матеріал.

Отже, творча спадщина О. Г. Мороза розкриває різноманітні педагогічні підходи до формування особистості учня та багатопланові поради молодим вчителям у їх професійному становленні. Важливим завданням педагога, на думку О. Г. Мороза, є забезпечення оптимальних умов для розвитку потенційних інтелектуальних можливостей кожного учня, озброєння методами самостійної пізнавальної діяльності, виявлення й розвиток нахилів і здібностей. У дитини від народження закладені величезні потенційні можливості для розвитку, зокрема розумового. Тому вчитель повинен усіяко шукати шляхи й засоби якнайповнішої реалізації можливостей вихованців, допомагати вчитися й бути «вихователем розуму учнів». Для цього насамперед вчителю необхідно досконало володіти педагогічною технікою, що стає базою для подальшого розвитку педагогічної технології.

Педагогічна технологія розкриває об'єктивні фактори навчально-виховного процесу, а педагогічна техніка – суб'єктивні. Повно та досконало розроблена педагогічна технологія сприяє професійному творчому зростанню вчителя, що в свою чергу надає можливість кращому особистісному розвитку учнів. Досконале оволодіння педагогічною технологією надає впевнену базу для розвитку педагогічної техніки, що водночас розкриває перед молодим учителем все нові й нові сторінки педагогічного професіоналізму.

Творча спадщина педагога потребує подальшого глибокого вивчення. Серед перспективних напрямів дослідження вбачаємо наступність у системі навчання, проблеми самостійної роботи студентів і професійну адаптацію молодих учителів та викладачів у науково-педагогічних поглядах О. Г. Мороза.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Мороз О. Г.* Перші кроки до майстерності / *О. Г. Мороз, В. Л. Омеляненко.* – К. : Знання, 1992. – 112 с. (Сер. 7 «Світоч» Т-ва «Знання» України, № 4-6).
2. *Гузій Н. В.* Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія / *Н. В. Гузій.* – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
3. *Макаренко А. С.* Твори : [у 7 т.] / *А. С. Макаренко* / [редколегія рос. вид. І. А. Каїров, Г. С. Макаренко та ін.]. – К. : Радянська школа, 1954. – . – Т. 5. : Загальні питання теорії педагогіки. – Виховання в радянській школі. – 1954. – 484 с.
4. *Щуркова Н. Е.* Педагогические технологии / *Н. Е. Щуркова.* – М. : МИПКРО, 1992. – 88 с.
5. *Шаталов В. Ф.* Точка опоры : [об экспериментальной методике преподавания] / *В. Ф. Шаталов.* – М. : Педагогика, 1987. – 158 с.
6. *Мороз А. Г.* Мотивационно-ценностное отношение молодого учителя к педагогической деятельности как фактор развития его творческой активности / *А. Г. Мороз* // Творческое наследие А. С. Макаренко и совершенствование подготовки педагогических кадров : Тез. докл. и выступлений на Всесоюз. науч.-практ. конф., посвящ. 100-летию со дня рождения А. С. Макаренко. – Полтава, 1988. – С. 37-38.

АЛЬОНА ГОНЧАРУК

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПРОФЕССИОНАЛИЗМ УЧИТЕЛЯ
В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ О. Г. МОРОЗА

Рассмотрены взгляды опытного педагога О. Г. Мороза на педагогический профессионализм, раскрыто взаимосвязь педагогической технологии и педагогической техники в становлении учителя-профессионала.

Ключевые слова: педагогический профессионализм, педагогическая технология, педагогическая техника.

ALIONA GONCHARUK

PEDAGOGICAL PROFESSIONALISM IN THE CREATIVE HERITAGE OF O. G. MOROZ

The views of the experienced teacher O. G. Moroz on the pedagogical professionalism are described. It is noted that the perfect creative fulfilment of the professional functions by a teacher at the level of art is resulted in creation of the optimal social and psychological conditions for the formation the personality of each pupil, providing high level of the intellectual development, nurturing the best moral qualities, spiritual enrichment of the pupils. The creative heritage of O. G. Moroz discloses various pedagogical approaches to the formation of the personality of a pupil and multifaceted advices to young teachers in their professional development. The components of pedagogical professionalism are pedagogical technique and technology. The pedagogical technology discloses objective factors of the educational process and pedagogical technique discloses subjective ones. Fully and perfectly developed pedagogical technology promotes teacher's professional creative growth, which in its turn provides an opportunity for better personal development of the pupils. Perfect mastery of pedagogical technology provides confident basis for the development of pedagogical technique that simultaneously discloses for the young teacher more and more new pages of the pedagogical professionalism.

Keywords: pedagogical professionalism, pedagogical technology, pedagogical technique.

Одержано 5.01.2013, рекомендовано до друку 15.02.2013.